

Prof. dr hab. Wiesław Musiał
Katedra Ekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny
Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Sebastian Robert Lisiak pt: „Uwarunkowania rozwoju zielonej gospodarki na obszarach wiejskich na przykładzie województwa wielkopolskiego” wykonanej pod kierunkiem dr hab. inż. Bartosza Mickiewicza, prof. ZUT w Zachodniopomorskim Uniwersytecie Technologicznym w Szczecinie.

Istota problemu badawczego podjętego w rozprawie

W ciągle zmieniającym się świecie, a także w ramach przyspieszających przemian w gospodarce i społeczeństwie pojawiają się nowe trendy czy też kierunki rozwoju nauki, w tym również wydaje się tak stabilnej czy wolnozmienniej ekonomii. Ekonomia staje bowiem wobec pilnych wyzwań, w tym potrzeby rozwiązywania nie tylko tzw. starych problemów dotyczących rozwoju gospodarczego czy ubóstwa, ale także nowych, wcześniej nieznanymi czy niedocenionych kwestii klimatycznych, związanych z nimi migracjami czy też zachodzących przemian kulturowych. Dotyczą one różnych grup szeroko rozumianych interesariuszy życia gospodarczego, w tym zarówno wytwórców dóbr i usług i konsumentów oraz szeroko rozumianych instytucji.

Przedłożona do recenzji praca wpisuje się w nowy, kształtujący się obecnie obszar ekonomii ochrony środowisk określanej jako zielona gospodarka. Jest on traktowany w rozprawie jako jeden z filarów czy ważny obszar odniesienia od wielu już lat badanego i opisywanego przez ekonomistów zrównoważonego rozwoju. Przeprowadzone w pracy analizy i oceny dotyczące zielonej gospodarki odniesiono do wybranego regionu kraju tj. Wielkopolski, koncentrując badania na obszarach wiejskich. Mają one bezpośrednie odniesienie do lokalnego biznesu, samorządów oraz konsumentów.

Formalna ocena pracy.

Przedłożone do recenzji opracowanie liczy łącznie 238 stron (numerowanych). Na treść opracowania, zbudowanego wg. typowej dla rozpraw ekonomicznych struktury składa się część wstępna, (Wprowadzenie) (nienumerowane), rozdział metodyczny, (Metodyka badań)

podzielony na podrozdziały Kolejne dwa rozdziały mają charakter przeglądowy stanowią syntetyczne i autorskie odniesienia i polemiki dotyczące istoty zielonej gospodarki w zrównoważonym rozwoju (rozdział II). W rozdziale III „Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju” podjęto rozwinięcie tych kwestii. Kolejny, rozbudowany tekstowo rozdział (IV) stanowią „ Wyniki badań...” rozdział ten podzielony jest na cztery podrozdziały dotyczące uwarunkowań funkcjonowania i rozwoju zielonej gospodarki w aspektach przestrzennych, w odniesieniu do problemów samorządowych, rozwoju przedsiębiorczości oraz rekapitulujących te rozważania, podrozdział dotyczący barier rozwoju. Prowadzone badania i rozważania teoretyczne zamyka rozdział pt: „Podsumowanie i wnioski” po których zestawiono literaturę przedmiotu (bibliografie), spis tabel i spis rysunków. Kolejny numerowany rozdział zatytułowany jako „Narzędzia badawcze” zawiera formularze przy pomocy których zbierano dane pierwotne. Składa się na niego: „Kwestionariusz ankiety – badania z przedstawicielami zielonej gospodarki” oraz „Kwestionariusz ankiety – z przedstawicielami samorządów gmin”. Ponadto na końcu opracowania zamieszczono zestawienia tabelaryczne w których zawarto dane analizowane w części tekstowej, lecz uznane za zbyt obszerne, stąd nie powinny one ze względów redakcyjnych stanowić tabele uzupełniające. Tabele te, zwykle jedno lub dwukolumnowe są liczne (82 tabele) i stanowią zarówno udokumentowane wyniki prowadzonych badań jak też rozszerzające objaśnienia do danych zawartych w głównej części pracy. Kwestionariusze ankiety wraz z tabelami uzupełniającymi stanowią więc faktyczny (tu nienazwany) aneks do opracowania głównego.

Na bibliografie opracowania składa się 92 pozycje literatury przedmiotu w tym 42 obcojęzyczne co uznaje jako liczebność dość skromna, którą można obronić trafnością jej doboru. Ponadto odrębnie zestawiono oficjalne dokumenty programowe i strategiczne oraz raporty i pięć pozycji literatury pozyskanej ze źródeł internetowych (daje to łącznie 149 pozycji bibliografii).

Metodyczna ocena pracy

Rozdział metodyczny w pracach doktorskich (i innych zaawansowanych metodycznie badaniach naukowych) ma kluczowe znaczenie w ocenie rozprawy oraz przygotowania naukowego Kandydata ubiegającego się o stopień doktora. Jego adekwatność naukowa i poprawność oraz trafność doboru metody stanowi warunek wyjściowy do uznania badań za naukowe, a więc budujące obiektywny obraz danej (i badanej) rzeczywistości, czy badanych procesów. Złożoność i poprawność prowadzonej metodycznej analizy świadczy także o

opanowaniu przez Kandydata metodyki badań naukowych adekwatnych dla danej dyscypliny (czy dziedziny). Wychodząc z powyżej nakreślonych założeń stwierdzam, że w części metodycznej podjęto i rozwinięto wszystkie wymagane formalnie elementy opisu składające się na istotę badań tj. cel, hipotezy badawcze, a także opis techniki pozyskania danych faktualnych i metod ich opracowania. Uzasadnienie prowadzonych badań zawarto we wprowadzeniu i uznaje je za przekonujące a, przeprowadzone badania za istotne poznawczo. Cel główny badań sformułowano prosto i jasno wskazując że obejmuje on „ocenę uwarunkowań i poziomu rozwoju zielonej gospodarki ...”. Tu wydaje się że zasadna była by zmiana kolejności tych działań tj. po pierwsze ocena poziomu rozwoju, a po drugie ocena czy badanie uwarunkowań takiego stanu (to jednak jest dyskusyjne). Cele szczegółowe stanowią rozwinięcie celu głównego i znajdują odzwierciedlenie w analizach i ocenach zawartych w rozdziale merytorycznym (badawczym) tj. IV. Jednakże cel określony jako „Wskazanie możliwości stymulowania rozwoju ...zielonej gospodarki ...” nie znalazł bezpośredniego odzwierciedlenia w strukturze podrozdziałów, choć takie zbliżone rozważania prowadzone są w rozdziale IV dotyczące „barier w rozwoju ...”. Hipotezy badawcze z reguły stanowią pole polemiki naukowej, choć są zapewne formułowane z dużą rozważą i skrupulatnie, doskonalone w swojej treści. Do hipotezy 1 wnoszę uwagę (pod rozważą) o uzupełnienie jej poprzez dodanie słowa „Aktualny... poziom rozwoju”. W hipotezie 2 podjęto kwestie niedostatecznego stopnia uwzględniania i wspierania rozwoju zielonej gospodarki w lokalnych strategiach rozwoju gmin. Można jednak przypuszczać że ten brak odniesienia do zielonej gospodarki może wynikać z dość oczywistych uwarunkowań językowych czy semantycznych. Strategie gmin sporządzone 5 czy 10 lat temu (i więcej) uwzględniały aspekt zrównoważenia, ale wówczas nie odnoszono się w sposób wyraźny do kwestii wartości dóbr publicznych oraz także, co w pracy jest bardzo istotne, do zielonej gospodarki (ten termin wówczas nie był znany). Zaletą tej części opracowania jest szczegółowy i jasny opis metody pozyskiwania materiałów faktualnych, zwłaszcza pierwotnych. Dla celów badawczych sporządzono dwa odrębne kwestionariusze dotyczące „przedstawicieli zielonej gospodarki” tj. podmiotów gospodarczych oraz samorządów gmin. Metodycznie dobrano 668 „obiektów” sektora zielonej gospodarki (liczbę tą można uznać za imponującą) oraz metodycznie wybrano 20 jednostek samorządu terytorialnego. Dokonano także wstępnej statystycznej oceny reprezentatywności doboru podmiotów badawczych, mając na uwadze liczebność i strukturę próby, co także uznaje za cenny wkład metodyczny. W kolejnych iteracjach przeprowadzono dobór wskaźników oceny zielonej gospodarki i metodyczną redukcję cech diagnostycznych. Dane „trójdzielne” zebranego materiału badawczego tj. pochodzącego z

firm, samorządów i statystyki masowej, analizowano stosując właściwie dobrane metody badawcze tj. podejście indukcyjno-dedukcyjne, analizę porównawczą i analizę porządkującą. W ocenie zagrożeń i ryzyka w rozwoju zielonej gospodarki zastosowano technikę diagramu Ishikawy. Ponadto zastosowano metodę analiz taksonomicznych Hellwiga. Stąd dobór metod i ich poprawne zastosowanie uznaję za duży atut rozprawy. Również uporządkowana prezentacja założeń i podmiotów badań, struktury próby oraz źródeł pochodzenia danych poprzez ryciny i tabele stwarza jasny obraz metodyki prowadzonych prac badawczych. Brak tu jednak odniesienia – i to proszę wyjaśnić – w jaki sposób spełniano założenia liczby badanych obiektów (podmiotów) w sytuacjach (zapewne częstych) odmowy uczestniczenia w badaniach czy udostępniania np. części wymaganych danych. To może być ważna wskazówka dla innych uczestników badań terenowych (choć jej częściowe objaśnienie odnalazłem później w rozdziale IV).

Ocena merytoryczna pracy

Rozdział II stanowi dość syntetyczną prezentację istoty i spektrum znaczeniowego i operacyjnego zielonej gospodarki. Zrównoważony rozwój jest tu traktowany jako część ekonomii ekologicznej czy neoklasycznej ekonomii środowiska i zasobów naturalnych. Podniesiono tu także kwestie odniesień ekonomii zrównoważonego rozwoju do relatywnie nowego nurtu jakim jest ekonomia instytucjonalna oraz do ekonomii postkeynsofskiej. Koncepcja zielonej gospodarki rozpatrywano jako część tworzącego się ciągle nowego modelu rozwoju, który ma odpowiedzieć na wyzwania gospodarcze, ale także społeczne i środowiskowe XXI w. Podjęto tu także problem definiowania zielonej gospodarki i polemiki jaka toczy się wokół tego spektrum pojęciowego przez ostatnie trzydzieści lat. W rozdziale tym (podrozdziale II/3) odniesiono się również do zielonej gospodarki w ujęciu sektorowym w regionie Wielkopolskim. Choć prowadzone tu rozważania uznaję za merytorycznie zasadne i poprawne to być może powinny one być umieszczone poza rozdziałem *stricto* przeglądowym.

W rozdziale III przeprowadzono analizę przeglądową zrównoważonego rozwoju w aspekcie jego uwarunkowań społeczno-ekonomicznych. Przegląd ten rozpoczyna podrozdział III/1 „Koncepcje zrównoważonego rozwoju”. Tu nasuwa się jednak uwaga dotycząca układu pracy i kolejności rozdziałów. Rozdział III, wydaje się z racji zawartych w nich treści, powinien być przeniesiony w miejsce rozdziału II. To jest oczywiście uwaga polemiczna bo dysertacja jest dziełem autorskim pisanym pod kierunkiem promotora. Jest tu także obszerna polemika wykraczająca poza zrównoważony rozwój, a odnosząca do kwestii bardziej

ogólnych jak chociażby rozwój obszarów wiejskich czy rozwój lokalny. Autor odrębnie potraktował kapitał ludzki w zrównoważonym rozwoju (rozdział III/2) nadając mu (słusznie) szczególne znaczenie. Zestawił różne koncepcje definiowania kapitału ludzkiego, choć nie można się to jednak doszukać oryginalnych autorskich odniesień do podnoszonych tu kwestii jego nadrzędności czy szczególnego znaczenia. Jako oryginalne i ciekawe ujęcie problemu kapitału uznaje rozdział III/3 pt: „Kapitał otoczenia zielonej gospodarki”. Autor wskazał tu pola odniesienia o charakterze instytucjonalnym w tym JST, sektory przedsiębiorstw (wg. klasyfikacji PKD), ale także działalność o charakterze innowacyjnym (i rodzaje innowacji). Rozważania te niejako rekapituje rozdział III/4 o charakterze makroekonomicznym, który i tu ponownie polemizuje, mógł by być podrozdziałem III/1 lub III/2.

Reasumując . tą część dysertacji stwierdzam, że obejmuje ona różne kwestie zrównoważenia rozwoju, w tym zielonej gospodarki w sposób zadawalający, choć czasami zbyt syntetyczny. Można mieć jednak pewien niedosyt w zakresie cytowania, zwłaszcza nowej literatury naukowej odnoszącej się do tych kwestii, w tym także powstałej w regionalnych ośrodkach akademickich (także w środowisku krakowskim).

Wyniki badań zaprezentowano w relatywnie dużym rozdziale IV podzielonym na cztery podrozdziały. W pierwszej kolejności odniesiono się do przestrzennego zróżnicowania poziomu rozwoju zielonej gospodarki na obszarach wiejskich Wielkopolski. Po wprowadzeniu w zagadnienie realnego pomiaru zaawansowania rozwoju zielonej gospodarki w badanych (i metodycznie dobranych) gminach zaprezentowano osiągnięte w tym zakresie wyniki badań. Przy uwzględnieniu pięciu cech diagnostycznych dla badanych obliczono wskaźnik rozwoju zielonej gospodarki. Dobór zmiennych do prowadzonych obliczeń, a stąd i uzyskaną taksację gmin uznaję jako oryginalną autorską, ale sporządzoną metodycznie poprawnie. Następnie analizowano kolejno siedem cech określonych jako kontaktowe opisujące zieloną gospodarkę obliczając dla nich i prezentując na wykresie syntetyczne wskaźniki zielonej gospodarki.

Działania samorządów w procesie wspierania rozwoju zielonej gospodarki analizowano w rozdziale IV/2. Wskazano tu na wieloaspektowe instytucjonalne uwarunkowania tego rozwoju, w tym także o charakterze politycznym. Znacząca część tych rozważań oparta jest o analizy dokumentów o charakterze strategicznym dotyczącym Unii Europejskiej, Polski i Strategii rozwoju zielonej gospodarki ... w Wielkopolsce, w badanych gminach. Wskazano tu także na różnorakie bariery i uwarunkowania hamujące rozwój zrównoważony w tym „zielony”. Także dla tej części analizy sporządzono analityczne listy mierników służących monitorowaniu rozwoju zielonej gospodarki, w tym np. w odniesieniu

do energii (tab. 13), budownictwa (tab. 15), odpadów (tab. 19), czy rolnictwa, rybołówstwa, rybactwa i leśnictwa (tab. 23). Dla części tych obszarów ocen przeprowadzono ranking gmin (dlatego tylko dla części, tego nie wyjaśniono). Ponadto analizę dokumentów strategicznych uzupełniono wywiadami z przedstawicielami badanych gmin z podziałem na „wspierające rozwój” i „wymagające wsparcia rozwoju”. Wywiadów tych udzielili (alternatywnie) wójtowie, dyrektorzy, inspektorzy lub inni pracownicy gmin. Uzyskane z wywiadów informacje zestawiono w tabelach i przedstawiono w formie graficznej. Z reguły posługiwano się tu danymi bezwzględnymi, a nie strukturą uzyskanych odpowiedzi, co uznaję za uchybienie. Podrozdział ten został poprawnie zrekapitulowany wskazując na dwa bardzo istotne obszary rozwoju zielonej gospodarki w gminach tj. gospodarkę odpadami oraz rozwój sieci wodno-kanalizacyjnych.

Działalność podmiotów zielonej gospodarki analizowano w podrozdziale IV/3. Zaprezentowano tu dane pozyskane z wywiadów telefonicznych CATI z różnymi przedstawicielami gospodarki narodowej. Uzyskane odpowiedzi z sześciu grup respondentów (podmiotów w sekcjach PKD) zestawiono na rycinach mając na uwadze ich liczebność (i nie zawsze trafnie tytułując rysunki) i strukturę odpowiedzi. Oceniono sytuację ogólną podmiotów zielonej gospodarki, konkurencji na rynku, aspekty kosztowe, aktywność innowacyjną. Wskazano również na rodzaje wdrażanych przez te firmy działań przyjaznych środowisku. W pierwszej kolejności był to obszar wytwarzania i segregowania odpadów oraz oszczędna gospodarka energią i paliwami. Prowadzone tu analizy mają charakter wieloaspektowy lecz powodują nadmierne rozbudowanie tego podrozdziału. Być może lepiej było by aby część ta stanowiła odrębny rozdział dając szanse Autorowi na kolejne metodyczne odniesienia do analizowanych wyników badań. Wartościowym aspektem podjętym w tym podrozdziale (dlaczego w tym?) jest ocena rozwoju zielonej gospodarki badanych gmin. Dobrano tu inne zmienne do badań aniżeli zestawione w tab. 10 str. 71., co można również uznać za poszerzenie prowadzonych analiz. Określono tu również kategorie funkcjonalne i syntetyczne, wskaźniki zielonej gospodarki.

W podrozdziale czwartym (IV/4), na podstawie zebranych źródeł analizowano bariery rozwoju zielonej gospodarki. Ten aspekt badawczy był również, choć cząstkowo podnoszony w poprzednich podrozdziałach, Analizowano tu kolejno – sześć barier uszczegóławiając je w opisie o przyczyny takiego (danego) stanu. Następnie ponownie sporządzono ranking badanych gmin wg. różnych kryteriów, w tym funkcjonalności. Ta część analizy również zaliczam do cennych poznawczo i oryginalnych metodycznie zwłaszcza w aspekcie ocen jakościowych.

Przeprowadzone analizy rekapitułuje rozdział V „Podsumowanie i wnioski”. Jest to tekst zwarty bez podziału na część podsumowania, a więc z reguły bardziej ogólną oraz wnioski, zwykle odnoszone do kwestii obliczeniowych. Po przeanalizowaniu tego tekstu stwierdzam, że oddaje on istotę przeprowadzonych analiz. Podsumowanie ma charakter refleksyjny, zdystansowany i dojrzały. Odniesiono się w nim do określonego wcześniej celu badań (celów) i kolejno do hipotez badawczych poddając je falsyfikacji. Jest to jednak dość oryginalne ujęcie rekapitulacji zwłaszcza w odniesieniu do celu badań gdyż polega ono niejako na delegowaniu tj. odsyłaniu czytelnika aby ponownie przeczytał podsumowanie poszczególnych podrozdziałów. Także nie odniesiono się tu do danych liczbowych uzyskanych w rozbudowanych i różnorodnych analizach statystycznych, lecz skupiono się na hipotezach badawczych.

Z racji obowiązków recenzenta (a więc krytyka naukowego) zwracam uwagę na kilka raczej drobnych lub/i krytycznych kwestii merytorycznych i redakcyjnych pominiętych wcześniej:

- brak w metodyce odniesień literaturowych do prac metodologicznych (choć metodyka napisana jest poprawnie);
- brak konsekwencji w cytowaniu literatury przedmiotu tj. czasem (str. 68) autorzy cytowania zestawieni są zarówno w tekście jak też w przypisach;
- brak odniesień w niektórych tabelach do roku prowadzonych badań (np. tab. 16/953, tab. 18/953);
- niepoprawne tytułowanie niektórych rycin (np. rys. 27, 28 i 29), zawarta w zestawieniu liczebność nazwana jest „strukturą...”;
- techniczne błędy w tabelach 44 i 45 (% zapisane w kolumnach).

Godnym podkreślenia jest dobry język budowy tekstu naukowego i prowadzonej w opracowaniu narracji. Także korekta tekstu pracy przeprowadzono poprawnie i z dużą uwagą.

Rekapitulacja

Przedłożona do recenzji praca doktorska mgr Sebastiana Roberta Lisiaka pt: „Uwarunkowania rozwoju zielonej gospodarki na obszarach wiejskich na przykładzie województwa wielkopolskiego” jest opracowaniem naukowym wpisującym się w nauki ekonomiczne, ekonomię, w tym ekonomię środowiska i zrównoważonego rozwoju. Praca oparta jest o różnorodny obszerny, i trafnie metodycznie zebrany i opracowany materiał źródłowy. Metodyczna część pracy w tym cel, zakres i hipotezy badawcze sformułowano prawidłowo. Materiały faktualne analizowano stosując

właściwie dobrany aparat metodyczny, w tym weryfikatory statystyczne. Poprzez przeprowadzone badania i obszerny esej tekstowy, że posiada znajomość prowadzenia badań naukowych w naukach ekonomicznych.

Reasumując potwierdzam, że rozprawa spełnia wymogi pracy doktorskiej zawarte w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym (Dziennik Ustaw nr 65 poz. +595) i wnoszę o jej przyjęcie przez Senat Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie oraz dopuszczenie Pana mgr Sebastiana Roberta Lisiaka do publicznej obrony.

Kraków, 2021-07-30

Kierownik Katedry
Ekonomii i Gospodarki Przemysłowej
prof. dr hab. Wiesław Musiał